

AZ ÁBRÁK ELHELYEZÉSE A NYOMTATVÁNYOKBAN

M

időn az ábrák elhelyezésének kérdését vettem értekezésem tárgyául, számoltam azzal, hogy már nem járok egészen új területen, mivel már a magyar szakirodalomban találhatunk erre vonatkozó közleményeket. Hogy most mégis újból föltálgassam a kérdést, arra az a jó szándék vezérelt, hogy ez alkalommal lehetőleg minden oldalról megvilágítsam a tárgyat és lehetőleg bőven tájékoztassam azokat, kik a dolog iránt érdeklődnek.

Ehhez a nem éppen csekély munkához segítőtársul veszem gyakorlati tapasztalataimat és a kérdés körül szerzett tanulmányaimat, amelyeket abban a reményben teszek közzé, hogy talán sikerülni fog e munkámmal némely szaktársamnak ily irányú foglalkozásánál megkönnyíteni a dolgait. Nem is akarom tehát az olvasót azzal terhelni, hogy az ábrák céljáról és hivatásáról bővebb magyarázatokkal szolgáljak, hisz csak igen kevesen lehetnek közöttünk olyanok, akik nem tudják, hogy az ábrák szemléltetése által mennyivel könnyebben és bővebben táguznak az ismereteink, mintha valamely dologról csak egyszerű ismertetést közlünk.

Ezért mellőzöm is az e fölött való hosszabb elmélkedést, valamint azt is, hogy az ábrák fejlődésének történelmi multjára visszatekintsek, vagy azoknak különböző készítési módjára kiterjeszkedjem, mert ezek a kérdések nem tartoznak szorosan a tárgyamhoz és én a rendelkezésemre álló tért, melyet az Évkönyv szerkesztősége tárgyamnak juttathat, inkább a gyakorlati ismeretek kifejtésére aknázom ki.

Az ábrák elhelyezése különben alapjában véve olyan munka, melyet legkevésbé lehet meghatározott szabályok közé szorítani, mert ezek elhelyezésére sok mindenféle van befolyással. Így nevezetesen a munka alakjának nagysága, az ábrák mennyisége és minősége, a munka szövegének tartalma. Ezeknél fogva tehát az ábrák

elhelyezésére nézve nem is annyira kötelező szabályokat, mint inkább csak irányadó szempontokat ismertethetünk. Egyébként a körülményeket megítélni képes leleményesség és az izléses elhelyezést meghatározni tudó kifejlett egyéni izlés a döntő.

Jelentékeny könnyebbség lenne ugyan még elérhető az ábrák elhelyezése tekintetében akkor, ha a szerzők nem járnának el legtöbbszörre önkényesen, hanem a nyomdával érintkezésbe lépve készíttetnék el az ábrákat, valamint ha a cinkografusok nem ragaszkodnának olyan görcsösen az ő centiméteres mértékükhöz, hanem igyekeznének alkalmazkodni a tipométriához.

Azonban ezeknek a megcsontosodott rossz szokásoknak a leküzdése igen nehéz s így az ábrák elhelyezésével foglalatosskódó tördelőnek kell megbirkóznia a többek közt még az e tekintetben felmerülő bajokkal is.

Ezek alapján, habár igyekszem is a tárgyat lehetőleg kimeríteni, azzal a merész gondolattal mégsem áltathatom magamat, hogy azt a jelen cikkem keretében teljesen kimerítem, mert az a tárgy nagy változékonyságot igénylő voltánál fogva nem is lehetséges nemcsak nekem, hanem erre még hivatottabbaknak sem. Mindazonáltal igyekszem tiszta és világos képet adni az ábrák elhelyezésének munkájáról, hogy ez használható zsinórmértékül szolgálhasson.

Az ábrák elhelyezése tekintetében legelső irányadó szempont az, hogy az olyan ábrákat, melyek nem tartoznak szorosan a szöveghez (amilyen különösen a szépirodalmi lapokban közölt ábrák legnagyobb része), a nyolc-oldalas íveknél az 1., 4., 5. és 8. oldalakra kell helyezni, a tizenhat-oldalas íveknél pedig az 1., 8., 9. és 16. oldalakra, részint azért, hogy azok már az ív felvágása nélkül szembeötlők legyenek, részint pedig azért, hogy az ábráknak a papiros egy oldalán való alkalmazásával a nyomás tisztasága elősegíttessék.

Kivételt ez alól a szabály alól csak az olyan — éppenséggel nem ritka — esetek képeznek, midőn a közlendő ábrák nem férnek el ezeken az oldalakon, vagy ha azok valamely szövegnek képezik szorosan hozzá tartozó illusztrációját, nevezetesen valamely életrajzhoz az illető arcképét, vagy valamely ismeretterjesztő cikkhez

tartozó ábrákat. Ez utóbbit azonban nem minden esetben.

Az olyan munkáknál pedig, melyben az ábrák mindig szorosan összefüggnek a szöveggel, mint például az állattannál, növénytannál, ásványtannál, rajzoló-mértannál stb., az ábrákat úgy kell elhelyeznünk, hogy az ábra lehetőleg mindig arra az oldalra essék, ahol a szövegben rá hivatkozás van. Ha esetleg az ábrák sokasága által ebben mégis gátolva lennénk, akkor úgy kell eljárunk, hogy abban az esetben, ha páros számú oldalon fordul ez elő, az utolsó egy vagy két ábrát átvisszük a következő páratlan számú oldalra; de ha páratlan számú oldalon fordul elő, az első ábrából viszünk át az előtte levő páros számú oldalra, hogy így az ábra a szöveg olvasása közben mégis előttünk álljon. Azonban ha még ily módon se lehetséges a szöveget és ábrát együvé szorítani, akkor a szedés hajtása útján arra kell törekednünk, hogy mind a szöveg megfelelő részét, mind az ábrát a következő oldalra vigyük át.

Ezek tehát az alapvető szempontok, ami után az ábrák elhelyezésének módjai következnek.

Az ábrák elhelyezésének módjára három dolog van befolyással: az ábrák nagysága, a rendelkezésünkre álló hely és némely tekintetben az ábrák tárgya. Legkisebb a gondunk az ábrák elhelyezési módjára nézve még akkor, ha az ábra akkora, hogy az egy vagy két egész oldalt betölt. Az ilyeneknél csak az a feladatunk, hogy az egészoldalas ábrát az 1., 4., 5. vagy 8., illetőleg az 1., 8., 9. vagy 16. oldalra beállítsuk, a két egészoldalast pedig a 4. és 5., illetőleg 8. és 9. oldalakra. Az 1. oldalra azonban csak akkor állíthatunk egészoldalas ábrát, ha azon lapcím nincsen, mert az ilyen oldalon legföljebb csak akkora ábrát alkalmazhatunk, amekkorára a cím alatt elfér. A két egészoldalas ábrát pedig csak azért állíthatjuk kizárólag a 4. és 5., illetőleg 8. és 9. oldalakra, mert minden ívnél csak ez a két középső oldal marad kilövésnél is együtt, amely körülmény teszi lehetővé az ábrának az egyik oldalról a másikra való átfutását.

Azonban úgy az egész-, mint a két egészoldalas ábrának nem kell föltétlenül akkorának lennie, mint a szöveges oldalaknak. Lehetnek azok valamivel kisebbek, de lehetnek valamivel nagyobbak is, nemkülönben valamivel magasabbak és kes-

kenyebbek, viszont valamivel szélesebbek és alacsonyabbak. Ilyenkor gondunk legyen arra, hogy az egészoldalas ábrákból lehetőleg két egyenlő nagyságú kerüljön egymás mellé. Egyébként pedig a következők irányadók.

Az esetben, ha az ábrák magasabbak, mint a szövegoldal, az oldalszámokat és élő oldalcímeket az ábrák fölül minden esetben elhagyjuk, mivel azoknak a helyét is elfoglalja az ábra felső része, de az alacsonyabb ábrák fölül csak a nyolcad ivrétű oldalaknál hagyjuk el mindig, a negyed- és félivrétű oldalaknál legtöbbszörre (különösen illusztrált lapoknál) meghagyjuk.

Az egészoldalas ábrák kétfélék lehetnek, t. i. állók, melyek az oldal magassága irányában szemlélhetők és fekvők, melyeket keresztbe állítunk az oldalon.

Mind a két esetben az ábrákat a szövegoldalak térfogatának megfelelőleg úgy szélességben, mint

1. példa

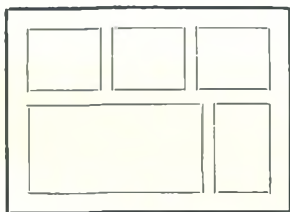
2. példa

magasságban középre szokás állítani, de szebb, ha két egymással szembe eső álló ábránál az esetleg csekéllyel alacsonyabb ábrát a nagyobb alulról lehetőleg egy vonalba tesszük.

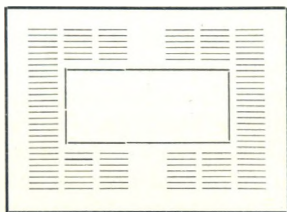
Az ábrák alá aláírásokat csaknem minden esetben alkalmazunk. Ezek az aláírások azonban az ábrák középre állításánál nem jönnek számításba. Az aláírások természetesen mindig az ábra aljára helyezendők, vagyis az álló ábránál az oldal alján, a fekvőknél pedig az oldal megfelelő szélén az oldal magasságában. Némely esetben az ábrák fölött és mellett is vannak megjegyzések, különösen arckép-csoportoknál.

Az álló ábrák beállítási helyzete mindig egyenlő, de a fekvő ábrákat kétféleképp szokás elhelyezni az oldalakon. Régebbi gyakorlat szerint a fekvő ábrák úgy állítandók, hogy az ábrák felső része mindig belül, a kötőhézag felé essék és az aláírás meg az ábra aljával kívül, az oldal széle felé (1. az

1. példát). Újabb gyakorlat szerint pedig az ábra feje mindig balra és az aláírás az ábra aljával jobbra esik (2. példa). Szépség szempontjából az előbbi gyakorlat a helyes. Az újabb gyakorlatot a könnyebb kezelhetőséggel okolják meg, mert az ábrák megtekintésekor nem kell jobbra-balra forgatni a könyvet, mint a régi rendszernél. Fekvő helyzetbe csak azokat az ábrákat kell állíta-

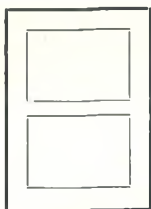

3. példa

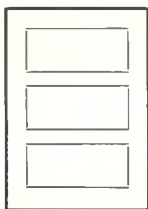

4. példa

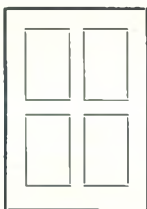
nunk, amelyek szélességüknél fogva az oldal szélességében nem férnek el és amellet körülbelül csak olyan magasak, mint amilyen széles az oldal, mert ha sokkal magasabb az ábra az oldal szélességénél, akkor az ábrát két oldalra alkalmazzuk. Megjegyzendő, hogy nagyobb alakú munkáknál helyesebb a fekvő ábrákat egyáltalán kerülni és szintén inkább két oldalon kiterjesztve alkalmazni, mert nehézkes a nagy könyvek forgatása az ábrák megtekintése végett és ízlésesebb is, ha ily helyeken álló helyzetben vannak a képek. Az ilyen ábráknak

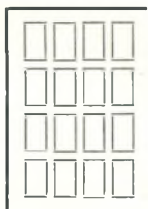
5. példa

6. példa

7. példa

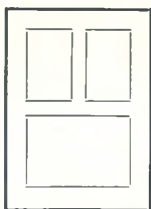
8. példa

két oldalon való elhelyezésére két módunk van. Az egyik mód az, hogy a körülötte levő helyeket más kisebb ábrákkal töltjük be (3. példa), a másik pedig az, hogy az ábra körül szöveget alkalmazunk (4. példa), amit azonban csak akkor teszünk, ha nem lennének hozzá alkalmas kisebb ábráink, vagy egyáltalán nem állna rendelkezésünkre sok ábra.

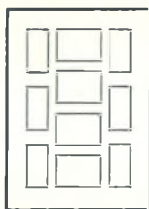
Úgy az egészoldalás, mint a két egész oldalt tevő ábrák helyére egyébként sem mindig csak egy ábrát alkalmazunk, hanem ha sok az ábránk, annyit, amennyit rajtuk ízlésesen elhelyezhetünk. Ezek az összeállított ábrák állhatnak egészen egyforma ábrákból (5., 6., 7., 8. példák), de nem egyforma ábrákból is (9., 10., 11. példák).

Az ábrák csoportosításakor figyelembe veendő azok nagysága, valamint az is, hogy mely ábráknak kell első helyre jutniok, mint például az arcképeknél a rangelsőbbség, vagy szereplési elsőbbség szerint, nemkülönben hogy ha az arcképek oldalnézetűek, egymás mellé két szembe néző kép állíttassék.

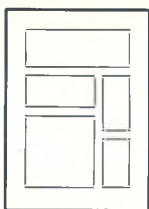
Nagyobb alakú oldalaknál az arcképekből szokás a főszereplőket az oldal közepére állítani, még pedig, ha páratlan számú kép van egy sorban, valamely egyesület elnökét (esetleg védnökét) egészen középre, jobbra az alelnököt s jegyzőt,

9. példa

10. példa

11. példa

12. példa

balra a pénztárost s ellenőrt stb. és ezeken kívül még az alattuk levő sorba ugyane képek alá még egyéb tisztviselőket, azután körül a választmányi tagokat. Ha azonban a képek száma páros, balra jön az elnök, jobbra az alelnök s így tovább.

Szokásos az arcképeknél a védnök vagy elnök, esetleg mind a kettő arcképét nagyobb alakban közölni, sőt némely esetben több arcképet is. Ilyenkor is középre jönnek ugyan a képek, de természetesen ezeknek figyelembe vételével kell a többiekét körülöttük csoportosítani. De ha annyi az egyforma kisebb ábra, hogy ezekkel megtelik az oldal, esetleg két oldal is, akkor a nagyobb ábrákat és a még netalán kiszoruló kisebb ábrákat is, amelyeknek rendszerint szintén a főbb emberek arcképeit kell venni, az előtte levő szöveges oldalba lehet beállítani szintén az említett sorrendben. Ilyen a 31. példa.

A tojásdad alakú arcképeknél szokás az oldalt is tojásdad alakban összeállítani, nemkülönben négyszögűeket is dűlt alakban, amelyek összeállítása már nagyobb munkával jár s ezek elkészítési módjának ismertetésétől ezúttal eltekintek.

Olyan esetekben különben, midőn az ábrák egyformák nagyságra nézve, csaknem mindig egyenlően helyezhetők el bármelyik helyre. Kivételt csak azokkal az ábrákkal teszünk, melyek sokkal világosabbak a többinél, vagy az ábrák felső része nagyobb mértékben hézagos vagy üres. Ezeket az ábrákat helyesebb felső ábrákkul alkalmazni. Ha azonban az ábrák különféle nagyságúak, a nagyobbakat alulról és kívülről, a kisebbeket pedig belülről és felülről alkalmazzuk (9., 10. és 11. példa). Kivételt itt is csak az az eset képez, ha a nagyobb ábra sokkal világosabb, vagy felső felén könnyebb, mint a kisebbek.

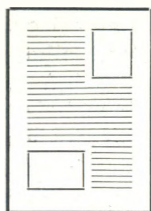
Midőn pedig olyan ábrával van dolgunk, mely az egész oldalnál (az utóbbit a kötőhézaggal számítva) több ciceróval keskenyebb, akkor már az ábra mellé szöveget tördelünk be. Hogy azonban milyen széles helyet kell minden esetre betöltenünk az ábra mellett, arra nézve kétféle szempont az irányadó. Az egyik a munka minősége, a másik pedig a szövegbetűk nagysága. Ha tudniillik a munka alakja kisebb, vagy ha azt csak tömören kell tartani, nemkülönben ha a szöveg nonpareilleből van szedve, akkor természetesen már keskenyebb helyre is állíthatunk be szöveget, mintha a szövegbetű nagyobb, például petit vagy garmond. Így lehetőleg kerülnünk kell, hogy nonpareille-jel négycicerós, petitvel ötcicerós és garmonddal hatcicerós helynél keskenyebbet is betöltsünk.

Nagyobb alakú és finomabb munkáknál pedig feltétlenül kerülnünk kell túlkeskeny helyeknek a betöltését, mert ilyen helyeken nagyon sok csonka sor keletkezik, vagy esetleg a sorok közé nagy beosztást kell tennünk, azaz „ablak“-okat csinálnunk, ami pedig meglehetősen ízléstelen.

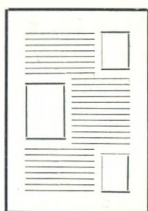
De ha a túlkeskeny helyek betöltésének kerülése mellett is előfordulnak ilyen sorok, igyekezzünk némi lényegtelen szövegváltoztatással elhárítani; ez állhat egyes szavak kicseréléséből (pl. „csak“ helyett „csupán“, „ép“ helyett „éppen“ avagy fordítva), egyes szavak vagy betűk beszúrásából (pld. „hol“ helyett „ahol“, vagy „rendben

tartás“ helyett „megfelelő rendben tartás“). Ha aztán a munka természeténél fogva vagy egyéb okokból ezt nem tehetnők, a csonka sorokat középre kell zárunk, az ablakokat pedig inkább hagyjuk meg, mintsem hogy a szavak közé kevesebbet beosztva, középre zárjuk a sort.

Ily keskeny hasábokat az egyoldalas ábra mellett egy vagy két oldalon is alkalmazhatunk,

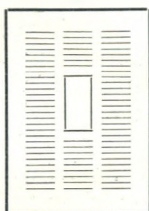
13. példa

14. példa

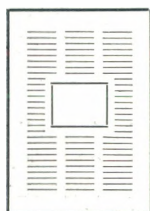
15. példa

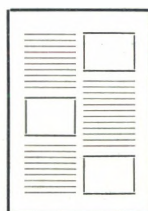
16. példa

a szerint, amint az ábra és oldal nagysága azt megengedi, de két oldalra terjedő ábráknál csak akkor alkalmazhatunk szöveget, ha annyival kisebb az ábránk, hogy mind a két oldalra fér megfelelő szöveg, viszont egyoldalas ábránál olyan esetben, ha a szöveg egyhasábosan van szedve, csak az ábra egyik oldalán alkalmazhatunk szöveget (12., 13. és 14. példa).

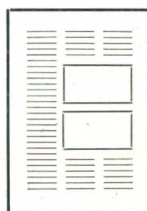
Azonban nagyobb oldalaknál, melyek két- vagy több-hasábosak, rendes hasábszélességű sorokat is alkalmazhatunk az ábra mellé. Például a három-

17. példa

18. példa

19. példa

20. példa

hasábos oldalakon a kéthasábnyi szélességű ábra mellé oda helyezhetjük az egyik oldalára az egyhasábos szöveget (15. példa), valamint az egyhasáb szélességű ábra mellé mind a két oldalra a hasábos szöveget (16. példa). De ha az ábra szélesebb az egy hasábnál, akkor természetesen mind a két oldalon keskenyebb szedést alkalmazunk (17. példa). Kéthasábos oldalaknál csak

akkor alkalmazhatunk egész-hasábos sorokat az ábra mellé, ha több ábra van az oldalon (18. példa), egyébként az ábrát középre állítjuk és keskenyebb hasábokat helyezünk melléje (21. példa).

Olyan esetekben pedig, midőn az ábrának csak egyik oldalára tehetünk szöveget, az az elv áll fenn, hogy az ábrának kívülről kell állnia és a szövegnek belül. Ámde ebben a tekintetben több kivétel van. Ilyen kivétel az, midőn egy csoportba tartozó egyforma nagy képek állanak rendelkezésünkre, amikor azokat két szembe eső oldalon együvé is csoportosíthatjuk, mintha csak tisztán ábrákból álló oldalak lennének (19. és 20. példa), valamint az, midőn több ábrának kell egy oldalra jutnia, amikor az ábrák váltakozva állítandók kívül és belül (13., 14. és 18. példa).

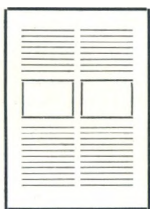
Az ábrákat egyébként együvé is csoportosíthatjuk (22. és 23. példa), nemkülönben az oldal mindkét oldalán ábrákat állítva egymással szembe, középre szöveget tehetünk (24. példa).

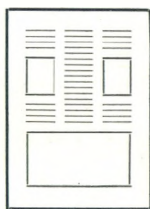
21. példa

22. példa

23. példa

24. példa

Ezek után rá kell még mutatnom arra a körülményre, hogy nemcsak a szövegoldalnál keskenyebb ábrák mellé kell tennünk szöveget, hanem az annál alacsonyabbak alá és fölé is szoktunk szövegsorokat helyezni a rendelkezésünkre álló helyhez képest.

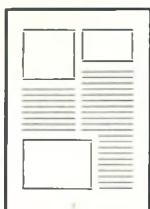
Tömörebb munkáknál, mint például a nyolcad-rétű művek nagy részénél, már három-öt sornyi helyet is fel kell erre a célra használnunk, de negyed és fél ívrétű munkáknál csak hat-nyolc soros helyet kell betöltenünk. Nemkülönben így kell eljárunk még tágabban tartott munkáknál is akkor, ha az ábrák mellé is kell szöveget helyoznunk. Tágabban tartott munkáknál azonban ha az ábra mellé nem kell szöveget helyoznunk, nagyobb tért is üresen hagyhatunk.

Azokban az esetekben, midőn csak minimális mennyiségű sorok részére van rendelkezésünkre

hely, a szövegsorokat rendszerint csak az ábrák alá szoktuk alkalmazni, de ha már nagyobb a tér, akkor a sorokat az ábra alatt és fölött arányosan megosztjuk.

A megosztásra nézve körülbelül a következő skálát állíthatjuk fel:

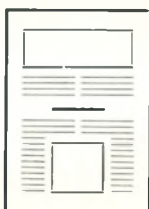
Fölül: 3 3 3 4 4 4 5 5 6 6 sor;
 alul: 3 4 5 5 6 7 7 8 8 9 sor.

25. példa

26. példa

27. példa

28. példa

A három első skálát azonban csak a nyolcadrétű oldalaknál alkalmazhatjuk, a negyed és fél oldalakhoz pedig csak a negyediktől kezdve. Ha még a skálában kimutatott soroknál is több sorra van rendelkezésünkre hely, a kisebb alakú munkáknál ezen túl is mindig 3—4 sorral teszünk alul többet, a nagyobb alakú oldalaknál pedig 6—7 sorral is lehet alul több.

Midőn pedig nemcsak egy, hanem több ábrát is el kell helyeznünk az ily szöveges oldalon, akkor úgy járunk el, hogy a nagyobb ábrákat

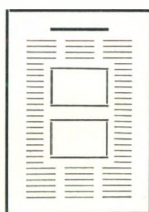
29. példa

30. példa

31. példa

32. példa

alulra helyezzük, mint az egész oldalakat képező ábráknál, és az ábrák közé jutó sorokat arányosan osztjuk fel az ábrák közti helyeken (28. példa). Kisebb ábráknál fölül is teszünk arányosan szöveget (29. példa).

Az ábráknak a szöveg közt való elhelyezésére nézve egyébként bemutatok több példát különféle változatokkal (25—32. példák), köztük egynehány

olyant, melyeknek elrendezésére a szövegrész kényszerítőleg hatott. Így a 27. ábrán alul egy életrajz van az arcképpel; ezt az arcképet az oldal felső részére az ott levő folytatásos szöveg miatt nem lehetett tenni, minek következtében aztán a szabály ellenére a nagy ábrát fölül és a kis ábrát alul kellett tennünk. A 30. ábrán a szöveg közé vers esik, ami miatt a kis ábra egészen fölszorul. A 29. ábrán az oldal közepén cím van s e miatt kissé följebb szorul a kisebbik ábra.

Cikkem példáinál is többször el kellett tekintenünk a szabályoktól. Itt ugyanis legegyszerűbb és leghelyesebb volt a példákat csoportosítva alkalmazni. Az így csoportosított példákban az oldalakra egy vagy két csoportot tettünk. Mivel pedig a kettős csoportoknál a sorokat alul és fölül egyenlően kellett beosztanunk, a szimmetria érdekében az egyes csoportokat is középre kellett állítanunk. Nemkülönben némely példát (1. a 12. példát) már jóval előbb kellett elhelyeznünk, mint arról a szövegben szó van. És előfordult az az eset is, hogy a példákat a páratlan oldalon levő szövegbeli hivatkozás előtt a páros oldalra (1—2. és 18—20. példák), és viszont (5—8. példák) kellett helyeznünk.

Végül még megjegyzem, hogy a szöveg és ábra között mindig legalább félpetitnyi helyet kell hagynunk, de az szükség esetén felemelkedhet kisebb és tömörebb munkáknál egy ciceróig, nagyobb munkáknál pedig esetleg egészen két ciceróig is.

GRÓCZ ERNŐ.

SEGÉDGEPEKET könyvkötészeti, könyvnyomdai stb. célokra elismert kitünő minőségben gyárt és szállít az 1883 óta fennálló Preusse & Comp. féle gépgyár Lipcsében, amely jelenleg 300-nál több munkást foglalkoztat. Ez a cég már évek óta foglalkozik olyan különleges ívhajtogató gépek gyártásával, melyekkel naponta körülbelül 30.000 ívet lehet hajtogatni. Nagy tökélyel gyártja továbbá a gyorsajtókra alkalmazható szabadalmazott hajtogató készülékeket, melyek a gép által kirakott íveket azonnal hajtogatják. Említésre méltók még a különféle alakban könyvkötészeti célokra gyártott különleges fonál- és drótfűző gépek is. Végül nagy választékkal rendelkezik ez a többszörösen kitüntetett cég a kartonnáz- és dobozgyártásra szolgáló legkülönfélébb gépekkel. Részletes felvilágosítást ad az érdeklődőknek a gazdagon díszített 20-ik számú új főkatalógus, amelyben a céljainknak megfelelő gépeket megtalálhatjuk és amelyet a cég kívánatra megküld.